

Pentti Kaitera

Korkeakoulupolitiikan suuntaviivoista

Kuopion kaupungin ja Pohjois-Savon maakuntaliiton julkaisu,
1962, 10 s.

© Pohjois-Savon liitto

KORKEAKOULU- POLITIIKAN SUUNTAVIIVOISTA

Korkeakoulupoliittinen keskustelu on saanut jälleen virikettä sen johdosta, että Itä-Suomen kulttuurikomitea on ehdottanut uuden korkeakoulun perustamista Lappeenrantaan ja tähän kaksi tiedekuntaa, nimittäin teknillisen ja humanistisen. Tämä antaa aiheen tarkastella eräitä uusien korkeakoulujen perustamiseen liittyviä kysymyksiä.

On luonnollista, että suunniteltaessa uusien korkeakoulujen perustamista on ensin selvitettävä, missä määrin erilaista korkeakouluopetusta tarvitaan ja missä määrin olemassaolevat korkeakoulut voivat tyydyttää tarpeen. Yhteiskuntamme nopea teollistuminen ja siitä aiheutuva korkeamman opetuksen tarpeen lisääntyminen on tällöin erityisesti syytä ottaa huomioon. Esimerkiksi teknillisillä aloilla eräät meillä aikaisemmin tehdyt ennusteet ovat opetuksen lisäämistarpeen suhteen olleet ainakin tiettyjen alojen kohdalla liian varovaisia. Koulujen opettajavoimia ajatellen taas luokat ovat meillä liian suuria. Jos luokkia lisättäisiin niin, että niiden koko tulisi kohtuulliseksi, opettajatarve olisi huomattavasti nykyistä suurempi. Myös eri alojen tutkimustoiminnassa on akateemisesti koulutetun työvoiman tarve kasvanut varsin nopeasti. Lisäksi on huomattava, että Suomella on mahdollisuuksia ja velvollisuuksia osallistua nykyistä laajemmassa määrässä kehitysmaiden ongelmien selvittelyyn. Tässä vaaditaan yleensä akateemista koulutus-pohjaa.

Tärkein syy, minkä vuoksi uusien korkeakoulujen perustaminen on yhäti polttava ongelma, on vuosittain valmistuvien uusien ylioppilaiden määrän nopea lisääntyminen. Vuonna 1965 arvioidaan uusien ylioppilaiden määrän olevan n. 15 000 ja tällöin voidaan näistä sijoittaa korkeakouluihin vain hieman yli puolet. Vuoden 1965 jälkeen uusien ylioppilaiden määrän kasvu heikkenee, joten nyt on sopiva ajankohta selvittää korkeakoululaitoksemme laajentamistarve. Juuri alkuvuosina uusi korkeakoulu tarjoaa paremmin uusia opiskelumahdollisuuksia kuin joitakin vuosia toimittuaan, koska tällöin korkeakoulu joutuu ponnistelemaan myöhempien vuosikurssien opetuksen järjestämisessä. Niinpä Oulun yliopistossa jouduttiin syksyllä 1961 uusien opiskelijoiden määrää supistamaan edellisiin vuosiin verrattuna lähinnä opetustilojen puutteen vuoksi, kun yliopistolle ei ole ehditty vielä rakentaa uusia laitostiloja. Korkeakoulujen perustamisvaihe on siksi pitkäaikainen, että vaikka tänä vuonna tehtäisiin päätöksiä uusien korkeakoulujen perustamisesta, ne ehtivät helpoittamaan akateemisen työvoiman pulaa vasta 1970-luvulla.

Oulun yliopistoa suunniteltaessa esitettiin runsaasti väitteitä, joilla haluttiin vastustaa sen perustamista. Kuitenkin jo kahden vuoden aikana saadut kokemukset ovat osoittaneet monet tällaiset väitteet liioitelluiksi. Kun Itä-Suomeen suunniteltuun korkeakouluun liittyneessä keskustelussa on jo ehditty tuoda esille samanlaisia epäilyksiä, on aihetta tarkastella näitä Oulun yliopistosta saadun kokemuksen valossa.

Niin kauas kuin Ouluun ei arveltu olevan mahdollista saada päteviä opettajia. Lisäksi arveltiin, että Ouluun ei saataisi ylioppilaita, koska oletettiin heidän pitävän tärkeänä tutustua opiskeluaikana pääkaupungin kulttuuri-

elämään. Pidettiin myös välttämättömänä, että korkeakoulu sijaitsee sellaisessa ympäristössä, missä opettajat joutuvat hedelmälliseen vuorovaikutukseen toisten tieteenalojen edustajien kanssa. Oli siis muodostettava korkeakoulukeskuksia, joissa on laaja akateemisen opetuksen kenttä edustettuna. Edelleen katsottiin, että olemassaolevat korkeakoulut ja yliopistot olisi ensin saatava täysin toimintakyviksi ennenkuin lähdetäisiin perustamaan uusia korkeakouluja, koska oletettiin, että uusien korkeakoulujen perustaminen vastavasti vähentäisi muiden rahoitusmahdollisuuksia. Tässä on vain muutamia niistä seikoista, joita korostettiin, jotta Oulun yliopiston perustaminen olisi saatu siirretyksi myöhemmäksi. Nykytilanne kuitenkin osoittaa, että tehty myönteinen ratkaisu ei tapahtunut suinkaan liian varhain, vaan pikemminkin päinvastoin.

Vaikka opettajavoimien saannissa on Oulussa ollut tiettyjä vaikeuksia, niin tilanne on kuitenkin ollut hallittavissa. Varsinkin jos valtioneuvoston portaassa voitaisiin sallia nykyistä suuremmassa määrässä alkuvaikeuksista aiheutuvia poikkeuksia yleisistä määräyksistä, opettajakysymys olisi nykyistä helpommin hoidettavissa. Suuremmassa määrässä kuin Oulun etäinen sijainti vaikuttaa opettajavoimien saantiin se, mistä opetusala on kysymys. Eräillä aloilla on opettajapulaa. Niinpä esimerkiksi matematiikassa on professorin virkoja viime aikoina avautunut runsaasti samalla, kun korkealuokkaisen työvoiman kysyntä teollisuudessa on äkkiä kasvanut niin, että tieteelliselle alalle antautuneitten määrä ei ole tyydyttänyt tarvetta. Mutta toisaalta on voitu todeta, että kun on perustettu uusi professorin virka, tämä on ollut kiihoittamassa sellaisia henkilöitä tutkimustoimintaan, jotka tuskin muutoin olisivat siihen samanlaisella pon-

nella ryhtyneet. Meillä näyttää useimmilla aloilla olevan ellei päteviä niin ainakin sellaisia henkilöitä, joilla on edellytyksiä muuttamassa vuodessa saavuttaa professorin pätevyys. Kun korkeakoulun perustaminen vaatii useita vuosia ja sen aloittaessa toimintansa annetaan parina ensimmäisenä vuonna lähinnä perusopetusta, jolloin ei vielä yleensä tarvita täyden professoripätevyyden omaavaa opettajavoimaa, ei professorikysymys muodosta ratkaisevaa estettä uusien korkeakoulujen perustamiselle. Tämän edellytyksenä kuitenkin on, että mahdollisimman aikaisessa vaiheessa saatetaan yleiseen tietoisuuteen, mitä professuureja korkeakouluun tulee, jotta nuoret tiedemiehet voivat ottaa sen huomioon omassa suunnitelmassaan. Oulun yliopiston vaikeudet ovat osaltaan johtuneet siitä, että esityksistä huolimatta tätä mahdollisuutta ei sille suotu. Muutoinkin korkeakoulun toiminnan alkaessa on sen kehittämissuunnitelma vahvistettava riittävän pitkällä tähtäimellä. Vaikka Oulun yliopistoa koskevan lain yhteydessä esitettiin varsin yksityiskohtainen perustamisvaiheen suunnitelma, jokaisesta tässä suunnitelmassa esitetystä professuurista on täytynyt käydä uusi taistelu aivan samoin kuin vanhojen korkeakoulujen kohdalla sellaisista professuureista, jotka edellyttävät pitkälle menevää erikoistumista. Kun yliopiston menoarviossa ei useinkaan edes välttämättömiä menoja ole myönnetty ennenkuin lisämenoarvioiden yhteydessä, on tämäkin tehnyt yliopiston alkuvaiheen järjestelyt tarpeettoman vaikeiksi.

Pelko, että syrjäseuduille ei saataisi opiskelijoita, on myös aiheeton. Ylioppilasmäärien lisääntyminen on päinvastoin luonut aivan uuden tilanteen ja aiheuttanut ankaran kilpailun korkeakouluihin. Missä vain avautuu opiskelumahdollisuuksia, ne tullaan täysitehoisesti käyttämään. Esimerkiksi Oulun yliopistoon

voitiin viime syksynä tiedekuntiin ottaa vain 32 % pyrkijöistä, joten siellä karsinta oli keskimäärin ankarampi kuin missään muussa korkeakoulussa.

Kysymys siitä, onko välttämättä saatava muodostumaan monipuolinen korkeakoulukeskus, ennenkuin jollekin paikkakunnalle voidaan ajatella korkeakoulun perustamista, vaatii myös tarkastelua. Tutkijoille on hyödyksi, että heillä on tilaisuus olla kosketuksissa oman alansa ja lähialojen kanssa. Kovin kaukana toisistaan olevien tutkijoiden kosketus vain harvoin merkitsee tutkimuksen kannalta sellaista hedelmöittävää yhteistyötä, että se edellyttäisi asumista samalla paikkakunnalla. Liikenneyhteyksien paraneminen viime aikoina on luonut uusia mahdollisuuksia eri paikkakunnilla asuvien tutkijoiden vuorovaikutukselle, joten tämäkin helpottaa korkeakoulujen sijoittamista eri paikkakunnille. Monelle tutkijalle on myös hyödyksi saada läheinen tuntuma yhteiskunnan piirissä esiintyviin ilmiöihin ja ongelmiin, etenkin sellaisiin, joilla on liittymäkohtia heidän erikoisaloihinsa. Tässä suhteessa suuret korkeakoulut ja korkeakoulukeskukset voivat olla jopa epäedullisempia kuin pienet, koska niissä opettajakunta helpommin voi sulkeutua omaan piiriinsä. Käsitykseni mukaan jo 5—10 professoria apulaisineen, jotka tutkimusaloihinsa nähden eivät ole kovin kaukana toisistaan, voivat muodostaa sellaisen ryhmän, mikä riittävästi tyydyttää tutkijain keskinäisen yhteyden tarpeen jokapäiväisessä työssä. Tämän vuoksi ei siis ole aihetta vaatia erityisten korkeakoulukeskusten luomista, vaan muiden tekijöiden vuoksi voi olla jopa edullisempaa, että eri tiedekunnat sijoitetaan eri paikkakunnille.

Oulun yliopistoa perustettaessa annettiin huomattava korostus sille näkökohdalle, että eri opinalat samassa korkeakoulussa vetäisi-

vät opettajat ja opiskelijat hedelmälliseen vuorovaikutukseen toistensa kanssa. Nimenomaan korkeakoulun alkuvaiheessa kaukana toisistaan olevien opinalojen suhteen on syytä pelätä, että alussa etumatkan saaneita opin-aloja kehitetään myöhemmin alkavien kustannuksella. Nykyään on erikoistuminen eri opin-aloilla ehtinyt jo niin pitkälle, että uudessakin korkeakoulussa halutaan jollakin tieteenalalla saada heti käyntiin kaikki tärkeimmät erikoisalut. Kun tällainen ei ole mahdollista kovin monen alan suhteen samanaikaisesti, näyttää näinollen tarkoituksenmukaisemmalta, että uutta korkeakoulua perustettaessa olisi aloitettava jollakin paikkakunnalla ehkä vain yhden tiedekunnan puitteissa. Vasta sitten, kun tämä on kehitetty kyllin monipuoliseksi, olisi harkittava opetuskentän laajentamista.

Eräs näkökohta, johon on myös syytä kiinnittää huomiota, on ylioppilaiden asuntokysymys. Korkeakoulukaupungeiksi suunnitellut kaupungit ovat muutoinkin sellaisia kou-lukaupunkeja, jonne kokoontuu opiskelijoita ympäristöstä. Asuntoreservit opiskelijoille eivät meidän kaupungeissamme ole suinkaan suuria. Uusia asuntoja rakennettaessa rakennuskustannukset nousevat siksi korkeiksi, ettei niihin yleensä voida sijoittaa opiskelijoita, jotka käyttävät asuntoa vain osan vuotta. Niinpä Oulussa, missä ylioppilaitten määrä on vasta 850, asuntoreservit ovat tyystin jo käytetty. Ylioppilasasuntoloitten rakentaminen tuleekin ennenpitkää yhä välttämättömämmäksi. Kuitenkin, jos voidaan korkeakoulujen sijoituksella vähentää ylioppilasasuntoloiden rakentamista, voidaan vastaavasti käyttää varoja itse korkeakoulujen rakentamiseen. Jos esimerkiksi Oulussa ylioppilaitten määrä nousee n. 4 000:een, olisi välttämättä rakennettava oppilasasuntoloita ainakin kahdella miljardilla markalla. Hajoittamalla korkeakoulut

useammalle paikkakunnalle avautuu lisäksi huomattavalle määrälle ylioppilaita mahdollisuus opiskella kotoa käsin, mikä taloudellisesti merkitsee oppilasta kohden yli puolen miljoonan markan säästöä. Tällaiset säästöt ovat niin suuria, että ne ylittävät huomattavasti ne mahdollisuudet hallinnosta ja eräistä muista seikoista aiheutuvat lisäkustannukset, joita hajoitettuun korkeakoulujärjestelyyn liittyy.

Myöskin kirjaston kannalta suppean alan korkeakouluilla on tiettyjä etuja. Meillä ei ole mahdollista perustaa maahamme monia suuria keskuskirjastoja, jotka käsittävät kaikki tieteenalat. Sensijaan eri aloja käsittävien erikoiskirjastojen perustaminen eri paikkakunnille on helpommin toteutettavissa. Oulun yliopistossa on paljon keskusteltu laitoskirjastojen ja keskuskirjaston suhteista. Professorikunnan jotenkin yksimielinen käsitys on, että yliopiston kirjastojen kehittäminen tulee nojautua ensi sijassa laitoskirjastojen pohjalle.

Seikka, jolla on huomattavan tärkeä merkitys uusia yliopistoja perustettaessa, on maakunnallinen tuki. Paitsi maa-alueiden luovuttamisessa voivat maakunnat antaa oman panoksensa erityisesti opettajien ja ylioppilaitten asuntokysymyksen järjestelyssä. Jos opettajille voidaan tarjota asunnot virka-asuntojen vuokratason puitteissa, tämä merkitsee niin huomattavaa etua, että korkeakoulu kykenee syrjäisellekin paikkakunnalle saamaan pätevää opettajavoimaa. Tässäkin mielessä on eduksi, jos korkeakouluja sijoitetaan useammalle paikkakunnalle. Tällöin myös korkeakoulujen vaikutus maakuntien kulttuurielämään saadaan tehostumaan.

Kun korkeakoulut jakaantuvat tasaisesti maan eri puolille, tällä on myönteinen merkitys koko korkeakoululaitoksen kehitykselle. Oulun yliopiston perustamisvaiheessa pelättiin,

että se tulisi supistamaan muiden korkeakoulujen kehittymismahdollisuuksia. Kun myös maaseudun kiinnostus herätettiin korkeakoulukysymyksiin Oulun yliopiston perustamisen yhteydessä, siitä on muodostunut kiihoke muidenkin korkeakoulujen kehittämiseen. Se osuus, mikä meillä uhrataan korkeimpaan opetukseen ja tutkimukseen, ei valtion kokonaismenojen puitteissa ole vielä sillä tasolla, millä sen tulisi olla pysyäksemme kulttuurikehityksen kärjessä. Mitkään investoinnit eivät liene enemmän korkoa tuottavia kuin juuri tällaiseen toimintaan käytetyt. Norjassa on äskettäin suoritettu tutkimus erilaisten investointien tuottavuudesta. Sen mukaan, jos kansan tulosta sijoitetaan 1 % pääomasijoitukseen, siitä aiheutuu 0.2 %:n kansantulon nousu. Vastaavasti työllistämiseen tapahtunut sijoitus aiheuttaa 0.8 %:n nousun, mutta organisaatioon ja tutkimukseen tehty sijoitus aiheuttaa 1.8 %:n nousun.

Edellä on esitetty näkökohtia, jotka puoltavat pienten, ehkä vain yhden tiedekunnan käsittävien korkeakoulujen perustamista eri paikkakunnille. On myös seikkoja, joiden mukaan monipuolisten opiskelumahdollisuuksien järjestämistä samalla paikkakunnalla voidaan puoltaa. Tärkeänä sellaisena lienee pidettävä sitä, että ylioppilaiden lahjakkuus ja harrastukset jakaantuvat hyvin eri aloille. Jos paikkakunnalla on vain tietyn alan opiskelumahdollisuuksia, tästä edusta pyrkivät nauttimaan nekin, joiden edellytykset jollakin toisella alalla olisivat paremmat, koska opiskelu kotiseudulla on taloudellisesti niin paljon edullisempaa kuin vieraalla paikkakunnalla. Meillä ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia rakentaa korkeakoulujärjestelmäämme sellaiseksi, että kaikki voisivat opiskella kotoa käsin. Ottaen huomioon eri näkökohdat on käsitykseni Oulun yliopistosta saadun kokemuksen pohjalla

ruvennut muovautumaan siihen suuntaan, että suunniteltaessa uusien korkeakoulujen perustamista olisi esimerkiksi sellaiset kaukana toisistaan olevat opetusalat kuin humanistinen ja teknillinen opetus, jotka Itä-Suomen kulttuurikomitean mietinnössä on esitetty sijoitettavaksi samaan korkeakouluun, erotettava eri laitoksiin, ja ne olisi syytä sijoittaa eri paikkakunnille. Samalla olisi selvittettävä, miten tämä uusi korkeakouluopetus olisi nivellettävissä parhaalla mahdollisella tavalla olemassa olevaan korkeakouluopetukseen. Käsitykseni mukaan esimerkiksi teknillisessä opetuksessa olisi harkittava kiinteää yhteistoimintaa Oulun yliopiston kanssa.

Jos lähdetään perustamaan uusia korkeakouluja maakuntakaupunkeihin, on erityisen tärkeää, että eri korkeakoulujen kehittäminen tapahtuu yhtenäisen johdon alaisena. Oulun yliopiston suhteen on käynyt ilmeiseksi, että yliopisto tarvitsee kanslerin. Yhtenäinen johto Helsingin ulkopuolella sijaitseville valtion korkeakouluille olisi ehkä parhaiten toteutettavissa yhteisen kanslerilaitoksen puitteissa. Johan kansleri P. J. Myrbergin korkeakoulukomiteassa harkittiin ehdotusta useampien korkeakoulujen alistamiseksi yhteisen kanslerilaitoksen alaisuuteen.

Niiden taholla, jotka pitävät korkeakouluopetuksen keskitystä välttämättömänä, voivat edellä esittämäni näkökohdat nostattaa vastalauseita. Tällöin voidaan vedota mm. Ruotsiin. On kuitenkin huomattava, että meillä on ammatti- ja oppikoulukysymys hoidettu toisin kuin Ruotsissa, ja tästä syystä myös pitemmälle tähtäävissä opinnoissa meidän on etsittävä oma tiemme. Meillähän ylioppilaitten suhteellinen määrä tulee ennen pitkää olemaan huomattavasti suurempi kuin Ruotsissa. Tässä suhteessa me rupeamme lähestymään sellaisia maita kuin Yhdysvallat ja Neuvosto-

liitto. Edellisessä on noin 1 900 yliopistoa ja collegea ja jälkimmäisessä vastaavasti n. 800. Neuvostoliitossa korkeakoulujen luku on nopeasti kasvamassa. Asukasluvun huomioonottaen saisi siis Suomessa olla vastaavasti 15—30 korkeakoulua. Tutustuttuani mainittujen maiden opetusoloihin ja siihen aktiivisuuteen, mitä siellä osoitetaan korkeakoululaitoksen kehittämiseen, on jäänyt se vaikutelma, että meillä on tämän kysymyksen kohdalla aihetta lisätä ponnistuksiamme.

